

Horace : Satires et Épîtres

Illustration de la page de garde :

Liesse populaire à Rome
[capture d'écran de la série **Rome**]

Dossier établi par Claude Aubert (2025)

Les textes et les préparations sont téléchargeables sur le site :
<https://www.douziemeheure.ch/2/>

Les captures d'écran ont été faites par Claude Aubert

Table des matières

Textes		page
Séance 1	Satires	3
Séance 2	Satires	9
Séance 3	Satires	15
Séance 4	Épîtres	20
Séance 5	Épîtres	25
Séance 6	Art Poétique	30

Vocabulaires (dans un fascicule séparé)

Séance 1	Satires
Séance 2	Satires
Séance 3	Satires
Séance 4	Épîtres
Séance 5	Épîtres
Séance 6	Art Poétique

HORACE

Séance 1

SATIRES

LIVRE I, 1

La soif des richesses

Qui fit, **Maecenas**, ut nemo, quam sibi sortem
seu **ratio** dederit seu **fors** obiecerit, illa
contentus vivat, **laudet** diversa sequentes ?
'O fortunati **mercatores** !' gravis annis
miles ait, multo iam fractus membra labore. 5
Contra mercator navim **iactantibus Austris** :
'Militia est potior. Quid enim ? concurritur : horae
momento cita mors venit aut victoria laeta.'
Agricolam laudat iuris legumque **peritus**,
sub **galli** cantum **consultor** ubi **ostia pulsat** ; 10
ille, datis **vadibus** qui rure extractus in urbem est,
solos felices viventes clamat in urbe.

Cetera de genere hoc, adeo sunt multa, **loquacem**
delassare **valent Fabium**. Ne te morer, audi,
quo rem deducam. Si quis deus '**En** ego' dicat 15
'iam faciam quod vultis : eris tu, qui **modo** miles,
mercator ; tu, **consultus** modo, **rusticus** : hinc vos,

vos hinc mutatis discedite **partibus**. **Heia**,
quid statis ?' nolint. **Atqui** licet esse beatis.
Quid causae est, **merito quin** illis Iupiter **ambas** 20
iratus **buccas inflet** neque se fore posthac
tam facilem dicat, votis ut praebeat aurem ?

Praeterea, ne sic ut qui **iocularia** ridens
percurram (**quamquam** ridentem dicere verum
quid vetat ? ut pueris **olim** dant **crustula blandi** 25
doctores, elementa velint ut discere prima) :
sed tamen **amoto** quaeramus seria ludo :
ille gravem duro terram qui vertit **aratro**,
perfidus hic **caupo**, miles nautaeque per omne
audaces mare qui currunt, hac mente laborem 30
sese ferre, senes ut in otia tuta recedant,
aiunt, cum sibi sint **congesta cibaria** : sicut
parvula, nam exemplo est, magni **formica** laboris
ore trahit quodcumque potest atque addit **acervo**
quem struit, haud ignara ac non **incauta** futuri. 35
Quae, simul **inversum** contristat **Aquarius** annum,
non usquam prorepat et illis utitur ante
quaesitis sapiens, cum te neque fervidus aestus
demoveat lucro neque hiems, ignis, mare, ferrum,
nil obstat tibi, dum ne sit te **ditior** alter.

Quid iuvat immensum te argenti pondus et auri 40
furtim **defossa timidum** deponere terra ?
'Quod, si comminuas, **vilem redigatur** ad assem.'
At ni id fit, quid habet pulchri constructus acervus ?
Milia **frumenti** tua **triverit area** centum, 45
non tuus hoc capiet venter plus ac meus : ut, si

reticulum panis **venales** inter onusto
 forte vehas **umero**, nihilo plus accipias quam
 qui nil portarit. Vel dic quid **referat** intra
 naturae fines viventi, **iugera** centum an 50
 mille **aret** ? 'At suave est ex magno tollere acervo.'
 Dum ex parvo nobis **tantumdem** haurire relinquo,
 cur tua plus laudes **cumeris granaria** nostris ?
 Ut tibi si sit opus liquidi non amplius urna
 vel **cyatho** et dicas 'magno de flumine mallem 55
 quam ex hoc fonticulo tantundem sumere.' Eo fit
 plenior ut si quos delectet copia iusto,
 cum ripa simul **avulsos** ferat **Aufidus** acer.
 At qui **tantuli eget** quanto est opus, is neque **limo**
 turbatam **haurit** aquam neque vitam amittit in undis. 60

At bona pars hominum **decepta** cupidine falso
 'nil satis est', inquit, 'quia tanti quantum habeas **sis**' :
 Quid facias illi ? Iubeas miserum esse, libenter
quatenus id facit : ut quidam memoratur Athenis
sordidus ac dives, populi contemnere voces 65
 sic solitus : 'populus me **sibilat**, at mihi plaudo
 ipse domi, simul ac **nummos** contemplor in **arca**.'

Tantalus a **labris** sitiens fugientia **captat**
 flumina. Quid rides ? Mutato nomine de te
 fabula narratur : **congestis** undique saccis 70
 indormis **inhians** et tamquam parcere sacris
 cogeris aut pictis tamquam gaudere **tabellis**.
 Nescis quo valeat nummus, quem praebeat usum ?
 Panis ematur, **holus**, vini **sextarius**, adde
 quis humana sibi doleat natura negatis. 75

An vigilare metu exanimem, noctesque diesque
formidare malos **fures**, incendia, servos,
ne te conpilent fugientes, hoc iuvat ? Horum
semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.

'At si condoluit temptatum frigore corpus 80
aut alius **casus** lecto te adflixit, habes qui
adsideat, **fomenta** paret, medicum roget, ut te
suscitet ac reddat **gnatis** carisque propinquis ?'

Non uxor saluum te vult, non filius ; omnes
vicini oderunt, noti, pueri atque puellae. 85

Miraris, cum tu argento **post** omnia **ponas**,
si nemo praestet quem non **merearis** amorem ?

An si cognatos, nullo natura labore
quos tibi dat, retinere velis servareque amicos,
infelix operam perdas, ut siquis **asellum** 90
in **Campo** doceat **parentem** currere **frenis** ?

Denique sit finis quaerendi, cumque habeas plus,
pauperiem metuas minus et finire laborem
incipias, **parto** quod **avebas**, ne facias quod
Ummidius quidam ; non longa est fabula : dives 95

ut **metiretur** nummos, ita sordidus ut se
non umquam servo melius vestiret, ad usque
supremum tempus, ne se penuria **victus**
opprimeret, metuebat. At hunc **liberta securi**
divisit medium, fortissima **Tyndaridarum**. 100

'Quid mi igitur suades ? ut vivam **Naevius** aut sic
ut **Nomentanus** ?' Pergis pugnantia secum
frontibus adversis componere : non ego, avarum
cum veto, te fieri **vappam** iubeo ac **nebulonem** :
est inter **Tanain** quiddam **socerumque Viselli** : 105

est **modus** in rebus, sunt certi denique fines,
quos ultra **citra**que nequit consistere rectum.

Illuc, unde abii, redeo, qui nemo, ut avarus,
se probet ac potius laudet diversa sequentes,
quodque aliena **capella** gerat distentius **uber**, 110
tabescat neque se maiori pauperiorum
turbae conparet, hunc atque hunc superare laboret.
Sic festinanti semper **locupletior** obstat,
ut, cum **carceribus** missos rapit **ungula** currus,
instat equis auriga suos vincentibus, illum 115
praeteritum temnens extremos inter euntem.

Départ d'une course de char (Ben Hur, 1959)

Inde fit ut raro qui se vixisse beatum
dicat et **exacto** contentus tempore vita
cedat uti conviva **satur**, reperire **queamus**.
Iam satis est ; ne me **Crispini scrinia lippi** 120
compilasse putes, verbum non amplius addam.

Autoportrait d'Horace

Dans ce texte, Horace, qui était d'origine modeste, cherche à se défendre d'avoir été un arriviste.

Afin d'équilibrer quelque peu la longueur de nos séances, nous avons découpé en trois morceaux cette jolie satire. En voici la première partie :

Nunc ad me redeo **libertino** patre natum, 45
quem **rodunt** omnes libertino patre natum,
nunc quia sim tibi, Maecenas, **convictor**, at olim
quod mihi pareret legio Romana **tribuno**.
Dissimile hoc illi est, quia non, ut **forsit** honorem
iure mihi invidet **quivis**, ita te quoque amicum, 50
praesertim **cautum** dignos adsumere, **prava**
ambitione **procul**. Felicem dicere non hoc
me possim, casu quod te **sortitus** amicum ;
nulla etenim mihi te **fors** obtulit : optimus olim
Vergilius, post hunc **Varius** dixere quid essem. 55
Ut veni **coram**, **singultim** pauca locutus
(**infans** namque **pudor** prohibebat plura **profari**),
non ego me claro natum patre, non ego circum
me **Satureiano vectari** rura **caballo**,
sed quod eram narro ; respondes, ut tuus est mos, 60
pauca ; abeo, et revocas nono post mense iubesque
esse in amicorum numero. Magnum hoc ego **duco**,
quod placui tibi, qui turpi secernis honestum
non patre praeclaro, sed vita et pectore puro. (...)

HORACE

Séance 2

SATIRES

LIVRE I, 9

L'orchidoclaste

Ibam forte **Via Sacra**, sicut meus est mos,
nescio quid meditans **nugarum**, totus in illis :
accurrit quidam notus mihi nomine **tantum**
arreptaque manu '**quid agis**, dulcissime rerum ?'
'Suaviter, ut nunc est,' inquam 'et cupio omnia quae vis.' 5
Cum **adsectaretur**, 'numquid vis ?' **occupo**. At ille
'noris nos' inquit ; 'docti sumus.' Hic ego '**pluris**
hoc' inquam 'mihi eris.' **Misere** discedere quaerens
ire modo **ocius**, interdum consistere, in aurem
dicere nescio quid **puero**, cum sudor ad **imos** 10
manaret **talos**. 'O te, **Bolane**, **cerebri**
felicem' aiebam tacitus, cum quidlibet ille
garriret, **vicos**, urbem laudaret. Ut illi
nil respondebam, 'misere cupis' inquit 'abire :
iamdudum video ; sed **nil agis** : **usque** tenebo ; 15
persequar hinc quo nunc iter est tibi.' 'nil opus est te
circumagi : quemdam volo visere non tibi notum ;

trans Tiberim longe **cubat** is prope **Caesaris hortos**.'

'nil habeo quod agam et non sum piger: usque sequar te.'

demitto auriculas, ut iniquae mentis asellus, 20

cum gravius dorso **subiit** onus. Incipit ille :

'si bene me novi, non **Viscum** pluris amicum,

non **Varium** facies ; nam quis me scribere plures

aut **citius** possit versus ? quis membra movere

mollius ? invideat quod et **Hermogenes**, ego canto.' 25

interpellandi locus hic erat : 'Est tibi mater,

cognati, quis te salvo est opus ?' 'Haud mihi quisquam.

Omnes **composui**.' 'Felices. nunc ego resto.

Confice ; namque **instat** fatum mihi triste, **Sabella**

quod puero cecinit divina **mota anus urna** : 30

"Hunc neque **dira** venena nec hosticus auferet ensis

nec **laterum dolor** aut tussis nec **tarda podagra** :

garrulus hunc **quando** consumet **cumque** : **loquaces**,

si sapiat, vitet, **simul atque** adoleverit aetas.'

Ventum erat ad **Vestae**, quarta iam parte diei 35

praeterita, et casu tum respondere **vadato**

debebat, quod ni fecisset, perdere **litem**.

'Si me amas,' inquit 'paulum hic **ades**.' 'Inteream, si

aut **valeo** stare aut novi civilia iura ;

et propero quo scis.' '**Dubius** sum, quid faciam', inquit, 40

'tene relinquam an rem.' 'Me, **sodes**.' 'Non faciam' ille,

et praecedere coepit ; ego, ut **contendere** durum

cum victore, sequor. 'Maecenas quomodo tecum ?'

hinc repetit. 'Paucorum hominum et mentis bene sanae.

Nemo dexterius fortuna est usus. Haberes 45

magnum **adiutorem**, posset qui ferre **secundas**,

hunc hominem velles si tradere : dispeream, **ni**

summosses omnes.' 'Non isto vivimus illic,
 quo tu **rere**, modo ; domus hac nec purior ulla est
 nec magis his **aliena** malis ; nil mi **officit**, inquam, 50
ditior hic aut est quia doctior ; est locus uni
 cuique suus.' 'Magnum narras, vix credibile.' 'Atqui
sic habet.' 'Accendis quare cupiam magis illi
 proximus esse.' 'Velis **tantummodo** : quae tua virtus,
expugnabis : et est qui vinci possit eoque 55
 difficiles aditus primos habet.' '**Haud mihi deero** :
 muneribus servos corrumpam ; non, hodie si
 exclusus fuero, **desistam** ; **tempora** quaeram,
occurram in **triviis**, **deducam**. Nil sine magno
 vita labore dedit mortalibus.' haec dum agit, ecce 60
Fuscus Aristius occurrit, mihi carus et illum
 qui **pulchre** nosset. cōsistimus. 'Unde venis et
 quo **tendis** ?' rogat et respondet. **Vellere** coepi
 et **pressare** manu **lentissima** brachia, **nutans**,
distorquens oculos, ut me **eriperet**. **Male salsus** 65
 ridens dissimulare ; meum **iecur** urere **bilis**.
 'Certe nescio quid secreto velle loqui te
 aiebas mecum.' 'Memini bene, sed meliore
 tempore dicam ; hodie **tricesima sabbata** : vin tu
curtis Iudaeis **oppedere** ?' 'Nulla mihi' inquam 70
 'religio est.' 'At mi : sum paulo infirmior, unus
 multorum. Ignosces; alias loquar.' Huncine solem
 tam nigrum surrexe mihi ! Fugit inprobus ac me
sub cultro linquit. Casu venit obvius illi
 adversarius et 'quo tu, turpissime ?' magna 75
 inclamat voce, et '**Licet antestari** ?' Ego vero
oppono auriculam. Rapit in ius ; clamor **utrimque**,
 undique **concursus**. Sic me servavit Apollo.

Autoportrait d'Horace

Afin d'équilibrer quelque peu la longueur de nos séances, nous avons découpé en trois morceaux la satire 6 du livre I. En voici la deuxième partie :

(...) **Atqui** si vitiis mediocribus ac mea paucis 65
mendosa est natura, **alioqui** recta, velut si
egregio **inpersos** rependas corpore **naevos**,
si neque **avaritiam** neque **sordes** nec **mala lustra**
obiciet vere quisquam mihi, purus et **insons**,
ut me collaudem, si et vivo carus amicis, 70
causa fuit pater his ; qui **macro** pauper **agello**
noluit in **Flavi ludum** me mittere, magni
quo pueri magnis e centurionibus orti
laevo suspensi loculos tabulamque lacerto
ibant **octonos** referentes idibus aeris, 75
sed **puerum** est ausus Romam portare **docendum**
artes quas doceat quivis eques atque senator
semet prognatos. Vestem servosque sequentes,
in magno ut populo, siqui vidisset, **avita**
ex **re** praeberi **sumptus** mihi crederet illos. 80
Ipse mihi custos incorruptissimus omnes
circum doctores **aderat**. Quid multa ? pudicum,
qui primus virtutis honos, servavit ab omni
non solum facto, verum **opprobrio** quoque turpi
nec timuit sibi ne vitio quis verteret **olim** 85
si **praeco** parvas aut, ut fuit ipse, **coactor**
mercedes sequerer ; neque ego essem **questus** ; at hoc nunc
laus illi debetur et a me gratia maior.

Nil me **paeniteat** sanum patris huius, eoque
 non, ut magna **dolo** factum negat esse suo pars, 90
 quod non **ingenuos** habeat clarosque parentes,
 sic me defendam. Longe mea **discrepat** istis
 et vox et ratio. Nam si natura iuberet
 a certis annis **aevum remeare** peractum
 atque alios **legere** ad **fastum** quoscumque parentes 95
 optaret sibi quisque, meis contentus honestos
fascibus et **sellis** nollem mihi sumere, demens
 iudicio volgi, sanus fortasse **tuo**, quod
 nollem onus haud umquam solitus portare molestum.
 Nam mihi **continuo** maior quaerenda foret res 100
 atque salutandi plures, ducendus et unus
 et comes alter, uti ne solus rusve **peregreve**
 exirem, plures **calones** atque caballi
 pascendi, ducenda **petorrita**. Nunc mihi **curto**
 ire licet mulo vel, si libet, usque **Tarentum**, 105
mantica cui **lumbos** onere **ulceret** atque eques **armos**.
 Objiciet nemo sordes mihi, quas tibi, Tilli,
 cum **Tiburte via** praetorem quinque secuntur
 te pueri, **lasanum** portantes **oenophorumque**.

Hoc ego commodius quam tu, praeclare senator, 110
 milibus atque aliis vivo : quacumque libido est,
 incedo solus, percontor quanti **holus** ac **far**,
fallacem circum **vespertinumque** pererro
 saepe forum, adsisto divinis, inde domum me
 ad **porri** et **ciceris** refero **laganique catinum**. 115
 Cena ministratur pueris tribus et **lapis albus**
 pocula cum **cyatho** duo sustinet, adstat **echinus**
 vilis, cum **patera guttus**, **Campana supellex**. (...)

HORACE

Séance 3

SATIRES

LIVRE 2.6

La vie qu'Horace aime

Hoc erat in votis : **modus** agri non ita magnus,
hortus ubi et **tecto** vicinus **iugis** aquae fons
et paulum silvae super his foret. **Auctius** atque
di melius fecere. bene est. Nil amplius oro,
Maia nate, nisi ut **propria** haec mihi munera **faxis**. 5
Si neque maiorem feci ratione mala **rem**
nec sum factururus vitio culpave minorem ;
si veneror stultus nihil horum : 'O si **angulus** ille
proximus accedat, qui nunc **denormat** agellum !'
'O si urnam argenti fors **quae** mihi monstret, ut illi, 10
thesauro invento qui **mercennarius** agrum
illum ipsum **mercatus** aravit, dives amico
Hercule !', si quod **adest** gratum **iuvat**, hac prece te oro :
pingue pecus domino facias et cetera **praeter**
ingenium, utque soles, custos mihi maximus adsis. 15
Ergo ubi me in montes et in **arcem** ex urbe removi,
quid prius illustrem saturis musaque pedestri ?

Nec mala me ambitio perdit nec plumbeus **auster**
autumnusque gravis, **Libitinae quaestus** acerbae.

Matutine pater, seu Iane libentius audis, 20
unde homines operum primos vitaeque labores
instituunt—sic dis placitum—, tu carminis esto
principium. Romae **sponsorem** me rapis : 'Heia,
ne prior officio quisquam respondeat, urge.'
Sive **aquilo radit** terras seu bruma **nivalem** 25
interiore diem **gyro** trahit, ire necesse est.
Postmodo quod mi obsit clare certumque locuto
luctandum in turba et facienda iniuria **tardis**.
'Quid tibi vis, insane ?' et 'Quam rem agis ?' **improbis** urget
iratis precibus ; 'tu **pulses** omne quod obstat, 30
ad Maecenatem **memori** si mente recurras.'
Hoc iuvat et **melli** est, non mentiar. At simul atras
ventum est **Esquillas**, aliena negotia centum
per caput et circa saliunt latus. 'Ante secundam
Roscius orabat sibi adesses ad **Puteal** cras.' 35
'De re communi scribae magna atque nova te
orabant hodie meminisses, **Quinte**, reverti.'
'Imprimat his cura Maecenas signa tabellis.'
Dixeris : 'Experiar' : 'Si vis, potes,' addit et instat.

Septimus octavo propior iam fugerit annus, 40
ex quo Maecenas me coepit habere suorum
in numero, **dumtaxat** ad hoc quem tollere **raeda**
vellet iter faciens et cui concedere **nugas**
hoc genus : 'Hora quota est ?' '**Thraex** est **Gallina Syro** par ?'
'Matutina parum **cautos** iam frigora mordent', 45
et quae **rimosa** bene deponuntur in aure.

Per totum hoc tempus subiectior in diem et horam
invidiae **noster**. Ludos spectaverat, una
luserat in campo : 'fortunae filius' omnes.
Frigidus a **rostris manat** per **compita** rumor. 50
Quicumque obuius est, me consulit : 'O bone (nam te
scire, deos quoniam propius contingis, oportet),
numquid de **Dacis** audisti ?' 'Nil equidem.' 'Ut tu
semper eris **derisor**.' 'At omnes di exagitent me,
si quicquam.' 'Quid ? militibus promissa **Triquetra** 55
praedia Caesar an est Itala tellure daturus ?'
Iurantem me scire nihil mirantur ut **unum**
scilicet egregii mortalem altique silenti.
Perditur haec inter misero lux non sine votis :
O rus, quando ego te adspiciam quandoque licebit 60
nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis
ducere **sollicitae** iucunda **oblivia** vitae ?
O quando **fabula Pythagorae cognata** simulque
uncta satis **pingui** ponentur **holuscula** lardo ?
O noctes cenaque deum, quibus ipse meique 65
ante Larem proprium **vescor vernasque procaces**
pasco **libatis dapibus**. **Prout** cuique **libido** est,
siccat inaequales **calices** conviva solutus
legibus insanis, seu quis capit **acria** fortis
pocula seu modicis **uvescit** laetius. Ergo 70
sermo oritur, non de villis domibusve alienis,
nec male necne **Lepos saltet** : sed, quod magis ad nos
pertinet et nescire malum est, **agitamus** utrumne
divitiis homines an sint virtute beati,
quidve ad amicitias, **usus** rectumne, trahat nos 75
et quae sit natura boni summumque quid eius.
Cervius haec inter vicinus **garrit aniles**

ex re fabellas. siquis nam laudat Arelli
 sollicitas ignarus opes, sic incipit : 'Olim
 rusticus urbanum murem **mus** paupere fertur 80
 accepisse **cavo**, veterem vetus hospes amicum,
 asper et **attentus quaesitis**, ut tamen **artum**
 solveret hospitiiis animum. Quid multa ? neque ille
sepositi ciceris nec longae **invidit avenae**,
 aridum et ore ferens **acinum semesaque** lardi 85
frusta dedit, cupiens varia **fastidia** cena
 vincere tangentis male singula dente superbo,
 cum **pater** ipse domus **palea** porrectus in **horna**
esset ador loliumque, dapis meliora relinquens.
 Tandem urbanus ad hunc : "Quid te iuvat" inquit, "amice, 90
praerupti nemoris patientem vivere dorso ?
 Vis tu homines urbemque **feris praeponere** silvis ?
Carpe viam, mihi crede, comes, terrestria **quando**
 mortales animas vivunt **sortita** neque ulla est
 aut magno aut parvo **leti** fuga : **quo**, bone, **circa**, 95
 dum licet, in rebus iucundis vive beatus,
 vive memor quam sis **aevi** brevis." Haec ubi dicta
 agrestem pepulere, domo levis **exsilit** ; inde
ambo propositum **peragunt** iter, urbis **aventes**
 moenia nocturni **subrepere**. Iamque tenebat 100
 nox medium caeli spatium cum ponit uterque
 in locuplete domo vestigia, **rubro** ubi **cocco**
 tincta super lectos **canderet vestis eburnos**
 multaue de magna superessent **fercula** cena,
 quae **procul exstructis** inerant **hesterna canistris**. 105
 Ergo ubi purpurea **porrectum** in veste locavit
 agrestem, veluti **succinctus cursitat** hospes
continuatque dapes nec non verniliter ipsis

fungitur officiis, **praelambens** omne quod adfert.
 Ille cubans gaudet mutata sorte bonisque 110
 rebus **agit** laetum convivam, cum subito ingens
valvarum strepitus lectis **excussit** utrumque.
 Currere per totum pavidum **conclave** magisque
 exanimes trepidare, simul domus alta **Molossis**
personuit canibus. tum rusticus : "Haud mihi vita 115
 est opus hac" ait et "valeas : me silva cavusque
 tutus ab insidiis tenui solabitur **ervo**."

LIVRE I, 6c

Autoportrait d'Horace

Afin d'équilibrer quelque peu la longueur de nos séances, nous avons découpé en trois morceaux cette jolie satire. En voici la troisième partie :

(...) Deinde eo dormitum, non sollicitus mihi quod cras
surgendum sit mane, **obeundus Marsya**, qui se 120
 vultum ferre negat **Noviorum** posse minoris.
 Ad **quartam** iaceo ; post hanc vagor aut ego lecto
 aut scripto quod me tacitum iuvet unguor **olivo**,
 non quo **fraudatis** immundus Natta **lucernis**.
Ast ubi me fessum sol acrior ire lavatum 125
 admonuit, fugio **Campum** lusumque **trigonem**.
Pransus non avide, quantum **interpellet** inani
 ventre diem durare, domesticus **otior**. Haec est
 vita solutorum misera ambitione gravique ;
 his me consolor victurum suavius **ac si** 130
 quaestor **avus** pater atque meus **patruusque** fuisset.

HORACE

Séance 4

Épîtres, I, 1

Horace vieillissant

Prima dicte mihi, summa dicende **Camena**,
spectatum satis et **donatum** iam **rude** quaeris,
Maecenas, iterum antiquo me **includere ludo** ?
Non eadem est aetas, non mens. **Veianius** armis
Herculis ad **postem** fixis **latet** abditus agro, 5
ne populum extrema **totiens exoret** harena.
Est mihi **purgatam crebro** qui personet aurem :
'**Solue** senescentem **mature** sanus equum, ne
peccet ad extremum ridendus et **ilia ducat**.'
Nunc itaque et uersus et cetera **ludicra pono**, 10
quid uerum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum ;
condo et **compono** quae mox **depromere** possim.

Ac ne forte roges quo me duce, quo Lare tuter ;
nullius **addictus** iurare in uerba magistri,
quo me **cumque** rapit tempestas, **deferor** hospes. 15
Nunc **agilis** fio et mensor ciuilibus undis,
uirtutis uerae custos rigidusque **satelles** ;
nunc in **Aristippi** furtim praecepta relabor
et mihi res, non me rebus **subiungere** conor.

Vt nox longa quibus mentitur amica, diesque 20

longa uidetur opus debentibus, ut **piger** annus
pupillis quos dura premit custodia **matrum**,
sic mihi tarda fluunt ingrataque tempora quae spem
consiliumque morantur agendi **nauiter** id quod
aeque pauperibus prodest, locupletibus aequae, 25
aeque **neglectum** pueris senibusque nocebit.
Restat ut his ego me ipse regam solerque elementis.

Non possis oculo quantum contendere **Lynceus**,
non tamen **idcirco** contemnas **lippus inungui** ;
nec, quia desperes inuicti membra **Glyconis**, 30
nodosa corpus nolis prohibere **cheragra**.

Est quadam prodire tenus, si non datur **ultra**.
Feruet auaritia miseroque cupidine pectus :
sunt uerba et uoces quibus hunc **lenire** dolorem
possis et magnam morbi deponere partem. 35

Laudis amore **tumes** : sunt certa **piacula** quae te
ter pure lecto poterunt **recreare** libello.

Inuidus, iracundus, **iners**, uinosus, amator,
nemo adeo **ferus** est, ut non **mitescere** possit,
si modo culturae patientem commodet aurem. 40

Virtus est uitium fugere et sapientia prima
stultitia caruisse. Vides, quae maxima credis
esse mala, exiguum **censum** turpemque **repulsam**,
quanto **deuites** animi capitisque labore ;

impiger extremos curris mercator ad Indos, 45
per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes ;
ne cures ea quae stulte miraris et optas,
discere et audire et meliori credere non uis ?

Quis circum **pagos** et circum **compita pugnax**
magna coronari contemnat Olympia, cui spes, 50
cui sit condicio dulcis sine **puluere** palmae ?

Horace : menteur ou indépendant ?

Quinque dies tibi pollicitus me rure futurum,
Sextilem totum **mendax desideror. Atqui,**
 si me uiuere uis sanum recteque ualentem,
 quam mihi das aegro, dabis aegrotare timenti,
 Maecenas, **ueniam**, dum **ficus** prima calorque 5
dissignatorem decorat lictoribus atris,
 dum pueris omnis pater et matercula **pallet**,
officiosaque sedulitas et **opella** forensis
 adducit febres et testamenta **resignat.**
 Quodsi **bruma** niues **Albanis illinet** agris, 10
 ad mare descendet **uates tuus** et sibi parcet
contractusque leget ; te, dulcis amice, reuiset
 cum Zephyris, si concedes, et **hirundine** prima.
 Non quo more **piris** uesci **Calaber** iubet hospes
 tu me fecisti locupletem. '**Vescere, sodes.**' 15
 'Iam satis est.' 'At tu, quantum uis, tolle.' '**Benigne.**'
 'Non inuisa feres pueris **munuscula** paruis.'
 'Tam teneor dono quam si **dimittar** onustus.'
 'Vt libet ; haec porcis hodie **comedenda** relinques.'
 Prodigus et stultus donat quae spernit et odit ; 20
 haec **seges** ingratos **tulit** et feret omnibus annis.
 Vir bonus et sapiens dignis ait esse paratus,
 nec tamen ignorat quid distent **aera lupinis** ;
 dignum **praestabo** me etiam **pro laude merentis.**
 Quodsi me noles **usquam** discedere, reddes 25
 forte **latus**, nigros **angusta** fronte capillos,
 reddes dulce loqui, reddes ridere **decorum** et
 inter uina fugam Cinarae maerere **proteruae.**
 Forte per angustam tenuis **uolpecula rimam**
repserat in **cumeram** frumenti, **pasta**que rursus 30

ire **foras** pleno tendebat corpore frustra ;
 cui **mustela** procul : 'Si uis' ait 'effugere istinc,
macra cauum repetes **artum**, quem macra **subisti**.'
 Hac ego si **compellor** imagine, cuncta **resigno** ;
 nec somnum plebis laudo **satur altilium** nec 35
otia diuitiis Arabum liberrima muto.

 Saepe **uerecundum** laudasti rexque paterque
 audisti **coram** nec uerbo parcius **absens** ;
 inspicere si possum donata **reponere** laetus.
 Haud male Telemachus, **proles** patientis Vlixei : 40
 'Non est aptus equis Ithace locus, **ut** neque planis
porrectus spatiis nec multae prodigus herbae ;
Atride, magis apta tibi tua dona relinquam.'
 Paruum parua decent ; mihi iam non regia Roma,
 sed **uacuum** Tibur placet aut **imbelle** Tarentum. 45
 Strenuus et fortis causisque **Philippus** agendis
 clarus, ab officiis octauam circite horam
 dum redit atque foro nimium distare **Carinas**
 iam **grandis natu queritur**, conspexit, ut aiunt,
adrasum quendam uacua **tonsonis** in umbra 50
cultello proprios purgantem leniter ungues.
 'Demetri', (puer hic non **laeue** iussa Philippi
 accipiebat) 'abi, quaere et refer, **unde domo**, quis,
 cuius fortunae, quo sit patre quoue patrono.'
 It, redit et narrat Volteium nomine Menam, 55
praeconem, tenui censu, sine crimine, notum
 et properare **loco** et cessare, et **quaerere** et uti,
 gaudentem paruisque **sodalibus** et **lare** certo
 et ludis et post **decisa** negotia Campo.
 'Scitari libet ex ipso quodcumque refers ; dic 60
 ad cenam ueniat.' Non sane credere Mena,
 mirari secum tacitus. Quid multa ? 'Benigne,'
 respondet. 'Neget ille mihi ?' 'Negat **improbis** et te
 neglegit aut **horret**.' Volteium mane Philippus

uilia uendentem tunicato **scruta popello** 65
occupat et saluere iubet prior ; ille Philippo
excusare laborem et mercennaria uincla,
 quod non mane domum uenisset, denique quod non
 prouidisset eum. 'Sic **ignouisse** putato
 me tibi, si cenas hodie mecum.' 'Vt libet.' 'Ergo 70
 post nonam uenies ; nunc i, rem strenuus auge.'
 Vt umentum ad cenam est, dicenda tacenda locutus
 tandem dormitum **dimittitur**. Hic ubi saepe
 occultum uisus decurrere piscis ad **hamum**,
 mane cliens et iam certus conuiuia, iubetur 75
 rura **suburbana indictis** comes ire **Latinis**.
 Impositus **mannis aruum** caelumque Sabinum
 non cessat laudare. Videt ridetque Philippus,
 et sibi dum requiem, dum **risus** undique quaerit,
 dum septem donat **sestertia**, **mutua** septem 80
 promittit, persuadet uti **mercetur agellum**.
 Mercatur. Ne te longis **ambagibus** ultra
 quam satis est morer, ex **nitido** fit rusticus atque
sulcos et **uineta crepat mera**, praeparat **ulmos**,
immoritur studiis et amore **senescit** habendi. 85
 Verum ubi **oues furto**, morbo periere capellae,
 spem **mentita seges**, bos est **enectus** arando,
 offensus damnis media de nocte caballum
 arripit iratusque Philippi tendit ad aedes.
 Quem simul aspexit **scabrum** intonsumque Philippus : 90
 'Durus' ait, 'Voltei, nimis **attentus**que uideris
 esse mihi.' '**Pol**, me miserum, patrone, uocares,
 si uelles' inquit 'uerum mihi ponere nomen.
Quod te per **Genium dextram**que deosque Penates
 obsecro et obtestor, uitae me redde priori. 95
 Qui semel aspexit quantum **dimissa petitis**
praestent, mature redeat repetatque **relicta**.
Metiri se quemque suo **modulo** ac pede **uerum est**.

HORACE

Séance 5

Épîtres, 1, 6

Quelle morale choisir ?

Nil **admirari** prope res est una, **Numici**,
solaque quae possit facere et servare beatum.
Hunc solem et stellas et **decedentia** certis
tempora momentis sunt qui **formidine** nulla
imbuti spectent. Quid censes **munera** terrae, 5
quid maris extremos Arabas **ditantis** et Indos ?
Ludicra quid, plausus et amici **dona Quiritis** ?
Quo spectanda modo, quo sensu credis et ore ?

Qui timet his aduersa, **ferre** miratur eodem
quo cupiens **pacto** ; pauor est **utrobique** molestus, 10
improvisa **simul species exterret utrumque**.
Gaudeat an doleat, cupiat metuatne, **quid ad rem**,
si, quicquid uidit melius peiusue sua spe,
defixis oculis animoque et corpore **torpet** ?

Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui, 15
ultra quam satis est uirtutem si petat ipsam.

I nunc, **argentum** et marmor uetus **aeraque et artes**
suspice, cum **gemmis** Tyrios mirare colores ;
gaude quod spectant oculi te mille loquentem ;

nauus mane forum et **uesperinus** pete tectum, 20
 ne plus frumenti **dotilibus emetat** agris
Mutus et (indignum, quod sit peioribus ortus)
 hic tibi sit potius quam tu mirabilis illi.
 Quicquid sub terra est, in **apricum proferet** aetas,
defodiet condetque **nitentia**. Cum bene notum 25
porticus Agrippae et uia te conspexerit Appi,
 ire tamen restat, **Numa** quo **deuenit** et **Ancus**.

Si latus aut renes morbo temptantur acuto,
 quaere fugam morbi. Vis recte uiuere (quis non ?) :
 si uirtus hoc una potest dare, fortis omissis 30
 hoc age deliciis. Virtutem uerba putas et
lucum ligna : caue ne portus occupet alter,
 ne **Cibyratica**, ne **Bithyna** negotia perdas ;
 mille **talenta rotundentur**, totidem altera, **porro** et
 tertia **succedant** et quae pars **quadret aceruum**. 35
 Scilicet uxorem cum dote fidemque et amicos
 et genus et formam regina **Pecunia** donat,
 ac bene **nummatum decorat Suadela** Venusque.
Mancupiis locuples **eget** aeris **Cappadocum** rex ;
 ne fueris hic tu. **Chlamydes Lucullus**, ut aiunt, 40
 si posset centum scaenae praebere rogatus,
 'Qui possum tot ?' ait; 'tamen et quaeram et quot habebo
 mittam'; post paulo scribit sibi milia quinque
 esse domi chlamydum ; partem uel tolleret omnis.
Exilis domus est, ubi non et multa **supersunt** 45
 et dominum **fallunt** et prosunt **furibus**. Ergo
 si **res** sola potest facere et seruare beatum,
 hoc primus repetas opus, hoc postremus omittas.

Si fortunatum **species** et **gratia praestat**,
mercemur seruum, qui dictet nomina, **laeuum** 50
 qui **fodicet** latus et cogat trans **pondera** dextram
 porrigere : 'Hic multum in **Fabia** ualet, ille **Velina** ;
 cui libet hic **fascies** dabit eripietque **curule**
 cui uolet importunus **ebur**. 'Frater', 'Pater' adde ;
 ut cuique est aetas, ita quemque **facetis** adopta. 55

Si bene qui cenat bene uiuit, **lucet**, eamus
 quo ducit **gula**, piscemur, **uenemur**, ut olim

Gargilius, qui mane **plagas, uenabula**, seruos
differtum transire forum populumque iubebat,
 unus ut e multis populo spectante referret 60
 emptum **mulus aprum. Crudi tumidi**que lauemur,
 quid deceat, quid non obliti, **Caerite cera**
 digni, **remigium** uitiosum Ithacensis Vlixei,
 cui potior patria fuit interdicta uoluptas.

Si, **Mimnermus** uti censet, sine amore **iocisque**
 nil est iucundum, uiuas in amore iocisque. 65

Viue, uale. Siquid nouisti rectius istis,
 candidus **imperti** ; si nil, **his** utere mecum.

LIVRE I, 14

Lettre à son "vilicus"

Vilice siluarum et mihi me reddentis **agelli**,
 quem tu **fastidis** habitatum quinque **focis** et
 quinque bonos solitum **Variam dimittere** patres,
certemus spinas animone ego fortius an tu
euellas agro, et melior sit Horatius an **res**. 5

Me quamuis **Lamiae** pietas et cura moratur,
 fratrem **maerentis**, rapto de fratre **dolentis**
 insolabiliter, tamen **istuc** mens animusque
 fert et amat spatiis **obstantia** rumpere **claustra**.
 Rure ego uiuentem, tu dicis in urbe beatum ; 10
 cui placet alterius, sua **nimirum** est odio sors,
 stultus uterque locum **inmeritum causatur** inique ;
 in culpa est animus, qui se non effugit umquam.

Tu **mediastinus** tacita prece rura **petebas**,
 nunc urbem et ludos et balnea uilicus optas ; 15

me **constare** mihi scis et discedere tristem,
quandocumque trahunt **inuisa** negotia Romam.

Non eadem miramur ; **eo disconuenit** inter
meque et te ; nam quae deserta et **inhospita** tesqua
credis, **amoena** uocat mecum qui sentit, et odit 20
quae te pulchra putas. **Fornix** tibi et **uncta popina**
incutiunt urbis desiderium, uideo, et quod
angulus iste feret **piper** et **tus ocius uua**,
nec uicina subest uinum praebere taberna
quae possit tibi, nec **meretrix tibicina**, cuius 25
ad **strepitum salias** terrae grauis ; et tamen urges
iampridem non tacta **ligonibus arua** bouemque
disiunctum curas et **strictis** frondibus **exples** ;
addit opus pigro riuus, si decidit imber,
multa **mole** docendus **aprico** parcere **prato**. 30

Nunc age, quid nostrum **concentum** diuidat, audi.
Quem tenues decuere togae **nitidique** capilli,
quem scis **immunem Cinarae** placuisse rapaci,
quem **bibulum liquidi** media de luce **Falerni**,
cena breuis **iuuat** et prope riuum somnus in herba ; 35
nec luisse **pudet**, sed non **incidere** ludum.

Non istic obliquo oculo mea **commoda quisquam**
limat, non odio obscuro morsuque **uenenat** ;
rident uicini **glaebas** et saxa **mouentem**.

Cum seruis urbana **diaria rodere** mauis ; 40
horum tu in numerum uoto ruis, inuidet usum
lignorum et pecoris tibi **calo argutus** et horti.

Optat **ephippia** bos **piger**, optat arare caballus ;
quam scit uterque, **libens**, censebo, exerceat artem.

Lettre à son livre

Vertumnum Ianumque, liber, spectare uideris,
scilicet ut **prostes Sosiorum pumice mundus**.
Odisti **clauēs** et grata **sigilla** pudico,
paucis **ostendi** gemis et **communia** laudas,
non ita nutritus. Fuge quo descendere **gestis** ; 5
non erit emisso reditus tibi : 'Quid miser egi ?
Quid uolui ?' dices, ubi quid te laeserit ; et scis
in breue te **cogi**, cum **plenus** languet amator.
Quodsi non odio peccantis **desipit augur**,
carus eris Romae **donec** te **deserat** aetas ; 10
contrectatus ubi manibus **sordescere** uolgi
coeperis, aut **tineas** pasces taciturnus inertes
aut fugies Vticam aut **uinctus** mitteris **Ilerdam**.
Ridebit **monitor** non exauditus, ut ille
qui male **parentem** in rupes **protrusit** asellum 15
iratus ; quis enim **inuitum** seruare laboret ?
Hoc quoque te manet, ut pueros elementa **docentem**
occupet extremis in uicis **balba** senectus.

Cum tibi sol **tepidus** plures admouerit aures,
me **libertino** natum patre et in tenui **re** 20
maiores **pinnas** nido extendisse loqueris,
ut quantum **generi demas**, uirtutibus addas ;
me primis urbis belli placuisse **domique**,
corporis exigui, **praecanum**, solibus **aptum**,
irasci celerem, tamen ut placabilis essem. 25
Forte meum siquis te **percontabitur aeuum**,
me **quater undenos** sciat **impleuisse** Decembres
collegam **Lepidum quo** duxit **Lollius anno**.

HORACE

Séance 6

L'ART POÉTIQUE

Il s'agit de la plus longue des **Épîtres**, que l'on appelle d'habitude **L'Art Poétique**.

Humano capiti **ceruicem pictor equinam**
iungere si uelit et **uarias inducere** plumas
undique **collatis** membris, ut turpiter atrum
desinat in piscem mulier **formosa superne**,
spectatum **admissi**, risum teneatis, amici ? 5
Credite, **Pisones**, isti **tabulae** fore librum
persimilem, cuius, uelut aegri **somnia**, uanae
fingentur **species**, ut nec pes nec caput uni
reddatur formae. "Pictoribus atque poetis
quidlibet audendi semper fuit aequa potestas." 10
Scimus, et hanc **ueniam** petimusque damusque **uicissim**,
sed non **ut placidis coeant immitia**, non ut
serpentes auibus **geminentur**, tigribus agni.
Inceptis grauibus plerumque et magna professis
purpureus, late qui splendeat, unus et alter 15
adsuitur pannus, cum **lucus** et ara Dianae
et properantis aquae per **amoenos ambitus** agros
aut flumen Rhenum aut pluuius describitur arcus ;
sed nunc non erat his locus. Et fortasse **cupressum**
scis **simulare** ; quid **hoc**, si fractis **enatat exspes** 20
nauibus, aere dato qui pingitur ? Amphora coepit
institui ; currente **rota** cur **urceus** exit ?
Denique sit quod uis, **simplex dumtaxat** et unum.
Maxima pars uatum, **pater et iuuenes** patre digni,

decipimur specie recti. Breuis esse laboro, obscurus fio ; sectantem leuia nerui deficiunt animique ; professus grandia turget ; serpit humi tutus nimium timidusque procellae ; qui uariare cupit rem prodigialiter unam, delphinum siluis adpingit , fluctibus aprum . In uitium ducit culpae fuga, si caret arte.	25 30
Aemilium circa ludum faber imus et ungues exprimet et molles imitabitur aere capillos, infelix operis summa , quia ponere totum nesciet. Hunc ego me, siquid componere curem, non magis esse uelim quam naso uiuere prauo spectandum nigris oculis nigroque capillo.	35
Sumite materiam uestris, qui scribitis, aequam uiribus et uersate diu quid ferre recusent, quid ualeant umeri . Cui lecta potenter erit res, nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo. Ordinis haec uirtus erit et uenus , aut ego fallor, ut iam nunc dicat iam nunc debentia dici, pleraque differat et praesens in tempus omittat, hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.	40
In uerbis etiam tenuis cautusque serendis dixeris egregie, notum si callida uerbum reddiderit iunctura nouum. Si forte necesse est indiciis monstrare recentibus abditum rerum , et ingere cinctutis non exaudita Cethegis continget dabiturque licentia sumpta pudenter , et noua fictaque nuper habebunt uerba fidem, si Graeco fonte cadent parce detorta . Quid autem Caecilio Plautoque dabit Romanus, ademptum Vergilio Varioque ? Ego cur, adquirere pauca si possum, inuideor, cum lingua Catonis et Enni sermonem patrium ditauerit et noua rerum nomina protulerit ? Licuit semperque licebit signatum praesente nota producere nomen. Vt siluae foliis pronos mutantur in annos, prima cadunt, ita uerborum uetus interit aetas, et iuuenum ritu florent modo nata uigentque . Debemur morti nos nostraque. Siue receptus	45 50 55 60

terra **Neptunus** classes **Aquilonibus** arcet,
 regis opus, sterilisue diu **palus aptaque remis** 65
 uicinas urbes alit et graue sentit **aratrum**,
 seu cursum mutauit **iniquom frugibus amnis**,
doctus iter melius, mortalia facta peribunt,
nedum sermonum stet **honos** et **gratia** uiuax.
 Multa renascentur quae **iam** cecidere, cadentque 70
 quae nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus,
 quem **penes arbitrium** est et ius et norma loquendi.

Les âges de la vie

Tu quid ego et **populus** mecum desideret audi,
 si **plosoris eges aulaea manentis** et **usque**
 sessuri donec **cantor** "Vos plaudite" dicat. 155

Aetatis cuiusque notandi sunt tibi mores,
 mobilibusque **decor** naturis dandus et annis.
 Reddere qui uoces iam scit puer et pede certo
signat humum, **gestit** paribus concludere et iram
colligit ac **ponit temere** et mutatur in horas. 160

Imberbus iuuenis tandem **custode** remoto
 gaudet equis canibusque et **aprici gramine Campi**,
cereus in uitium **flecti**, **monitoribus** asper,
 utilium tardus **prouisor**, prodigus **aeris**,
sublimis cupidusque et amata relinquere **pernix**. 165
 Conuersis **studiis** aetas animusque uirilis
 quaerit opes et amicitias, **inseruit** honori,
 commisisse cauet quod mox mutare laboret.

Multa senem circumueniunt incommoda, uel quod
quaerit et inuentis miser abstinet ac timet uti, 170
 uel quod res omnes **timide gelideque** ministrat,
dilator, spe longus, **iners** auidusque futuri,
difficilis, **querulus**, laudator temporis acti
 se puero, **castigator** censorque minorum.
 Multa ferunt anni uenientes commoda secum, 175
 multa recedentes **adimunt**. Ne forte seniles
mandentur iuueni **partes** pueroque uiriles.

Conseils au poète

Scribendi **recte** sapere est et principium et fons.
Rem tibi Socraticae poterunt ostendere **chartae**, 310
uerbaque **prouisam** rem non **inuita** sequentur.
Qui didicit patriae quid debeat et quid amicis,
quo sit amore parens, quo frater amandus et hospes,
quod sit **conscripti**, quod iudicis officium, quae
partes in bellum missi ducis, ille profecto 315
reddere personae scit conuenientia cuique.
Respicere exemplar uitae morumque iubebo
doctum imitatore et uiuas hinc **ducere** uoces.
Interdum speciosa locis **morataque recte**
fabula nullius **ueneris**, sine pondere et arte, 320
ualdius **oblectat** populum meliusque moratur
quam uersus **inopes** rerum **nugaeque canorae**.
Grais ingenium, **Grais** dedit **ore rotundo**
Musa loqui, praeter **laudem** nullius **auaris** ;
Romani pueri longis **rationibus assem** 325
discunt in partes centum **diducere**. "Dicat
filius Albinus : si de **quincunce remota** est
uncia, quid **superat** ?... Poteras dixisse. — **Triens**. — Eu!
Rem poteris seruare tuam. **Redit** uncia, quid fit ?
Semis". An, haec animos **aerugo** et cura **peculi** 330
cum semel **imbuerit**, speramus carmina fingi
posse **linenda cedro** et **leui** seruanda **cupresso** ?
Aut prodesse uolunt aut delectare poetae
aut simul et iucunda et idonea dicere uitae.
Quicquid praecipies, esto breuis, ut **cito** dicta 335
percipiant animi dociles teneantque fideles.
Omne **superuacuum** pleno de pectore **manat**.
Ficta uoluptatis causa sint proxima ueris,
ne quodcumque uolet poscat sibi fabula credi,
neu **pransae Lamiae** uiuum puerum extrahat **aluo**. 340
Centuriae seniorum **agitant expertia frugis**,
celsi praetereunt austera poemata **Ramnes**.
Omne tulit **punctum** qui miscuit utile dulci,
lectorem delectando pariterque monendo ;
hic **meret aera** liber **Sosiis**, hic et mare transit 345
et longum noto scriptori **prorogat** aeuum.